

process of the nineteenth century., In particular, the material of historical works of Michael Staritskogo and Henryk Sienkiewicz. Proved that the main principles of general approach to understanding the history of Ukraine within the School of Polish Romantics were providentsiyne interpretation of the history of the absolute role of the Polish-Ukrainian relations in history. The main theoretical tenets of that time became the doctrine of “Polish kulturtreherstva”, “eastern watercross”, “Jagiellonian idea” and so on. It is shown that despite the marginal position of Polish historiography of the nineteenth century. That the school has formed a major historical stereotypes of Poles towards Ukraine. Analyzed as basic coverage of tradition and history Ukrainika their rethinking in Polish historical scholarship. We characterize the significance of historical myths and stereotypes in the interpretation of Ukrainian issues not only Polish scientists, but also writers. Proved that the estimates of past events Ukraine is largely influenced by ideological and political processes taking place in the Polish society in the period.

Key words: *binary one’s own and outsiders’ opposition, myth, stereotype, conception, national identity, romanticism, folklore, historic novel, interpretation.*

УДК 821.161.2 Любченко

Лідія КАВУН

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ВИМІРИ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ У ТВОРІ АРКАДІЯ ЛЮБЧЕНКА “ОБРАЗА”

У статті представлено повість Аркадія Любченка «Образ», яка характеризується пошуком нових смислів, цінностей й художньо відтворює реальний “життєвий світ” 20-х років минулого століття. Проаналізовано систему образів твору, що увиразнює глибоку авторову тривогу з приводу дисгармонійності в людських взаєминах, яка посилюється всупереч поступу цивілізації.

Ключові слова: *мораль, етика, українське буття, цивілізаційний поступ.*

Постановка проблеми. Українська художня проза 20-х років ХХ століття дає нам змогу зазирнути у світ уявлень, міркувань і почуттів її авторів. У пошуках шляхів здійснення ідеалу світовлаштування та народження й становлення людини (“людини-творця”) “романтики вітаїзму” орієнтувалися на новоевропейську парадигму “культура – цивілізація”. Образ України у прозі 20-х років ХХ століття позначений рисами переходовості. З одного боку, в теперішньому українському бутті акцентується Логос і “живе тіло душевності” (Гете), культура і віра. З другого, у дискурсі України віддзеркалюється “мертвотність” суспільної свідомості і діянь, торжество волі – пошук нових цивілізаційних засад.

Мудрість сучасної доби “романтики вітаїзму” вбачали в поєднанні історичних потенціалів й історичної минувшини, “природи й духу, сущого й того, що має бути”, з безперечним “урахуванням взаємодії процесів, що виявляються на всіх рівнях живого [5, 255]”. Але життя переконувало, що якраз такої мудрості бракувало в реальній дійсності. Перехід України в стан нової цивілізації відбувався шляхом утрати духовного потенціалу, переоцінки культурних цінностей.

У цьому аспекті перспективною видається інтерпретація художньо-естетичної парадигми прози Аркадія Любченка. **Метою цієї студії** є аналіз морально-етичної проблематики його повісті “Образ”, яка позначена шуканнями нових цивілізаційних орієнтирів у тогочасному бутті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Донедавна словесно-образне мистецтво А. Любченка було предметом вивчення лише в українській діаспорі. Свідченням цьому є розвідки Юрія Шереха “Колір нестримних палахтінь”, Григорія Костюка “Поет юності і сили” (“Вертеп” Аркадія Любченка) тощо. Кандидатська дисертація Л. Пізнюк “Еволюція художнього мислення Аркадія Любченка: від “романтики вітаїзму” до соцреалізму” – перше спеціальне дослідження у сучасній вітчизняній науці про літературу, де авторка приділяє увагу дискурсу “романтики вітаїзму” в художній практиці письменника. У роботі

акцентовано вітаїстичну домінанту творчості прозаїка, яка “почала формуватися в другій половині 20-х рр. і прикметна тим, що всотала дух і настрій, вироблені українською епохою відродження, еkleктизувала стилі і напрями, презентувала художню розробку теорії М. Хвильового про новий стиль [3, 6]”.

Актуальність роботи. Однією з ключових для прози А. Любченка (“Образ”, “Via dolorosa”, “Китайська новела”, “Два листи”, “Вертеп”) є проблема створення художньої моделі буття у межах вибудованої картини світу. Зазначені твори явно доміновані думкою і бажанням автора висловитися з ряду проблем, які обговорювалися в тогочасних інтелегентських колах. Зокрема, голос А. Любченка добре чути у рефлексіях героїв “Образи”, в яких ніби сфокусовано біографію, долю й автопортрет українця другої половини 20-х років минулого століття взагалі: “Ті, що вимріяли революцію, що, по суті, давали натхнення революції, тепер здебільшого розчаровані, розгублені, стомлені ... Одна частина нашої, іменно нашої інтелігенції давно вже схилила прапора передової людини, а друга поступово схиляє, примирюється, вважає, що так і мусить бути, що це неминуче і – о tempoга – не помічає, що зовсім тратить гідність людини, що обертається просто в технічне знаряддя, в буденний примітив, у вічного фахівця [2, 197]”.

Виклад основного матеріалу. В основі структури повісті “Образ” лежить виразна мелодраматична інтрига з характерними мотивами любові, зради, підлості, лицемірства, з колізіями пошуку “справжніх людей” і самоствердження у світі. Але в лоні психологічно вивершеної життєвської достовірності цей мелодраматизм підноситься до модерного мистецького інтелектуалізму, до художнього осягнення філософських проблем. Вся система образів твору увиразнює глибоку авторову тривогу з приводу дисгармонійності в людських взаєминах, яка посилюється всупереч поступу цивілізації.

Є в цьому творі одверте протиставлення світу досконалого (природа) з його приналежністю душевних і тілесних поривань двох молодих людей та світу дисгармонійного в своїй жорстокості, меркантильності, лицемірстві (суспільство). До того ж А. Любченка цікавлять психологічні аспекти “життя серця”, “біологія любові” в її безпосередніх зв’язках із суспільною мораллю.

Наратив оповідання переривається діалогами на різні теми культури, філології, психології, політики. Розмови про українізацію цікаві іронічним ставленням автора до радикальної позиції радянського українського міщанина, який, будучи родом із чернігівських козаків, не визнає рідної мови. Бо переконаний, що “якийсь плутаний галицько-польський діалект оцих наших радянських українців”, вигаданий якимсь “фантазьором”, годиться лише для сільських районів, “а в городі – тут уже радон [2, 196]”. Розмови про політику представляють різні погляди сучасників на реальну дійність 20-х років ХХ століття. Розмови про розум і душу, про психологію людини передбачають екскурси в історію й біологію.

Прагнучи захопити водночас якомога ширше коло актуальних проблем, А. Любченко не обминув і питання відмолодження фаустівського духу на українському ґрунті. Автор “Образи” пов’язує питання відродження нації з культуротворчою функцією жінки. Він здійснює спробу з’ясувати місце еросу, кохання в процесі самопізнання модерної людини. Письменник моделює образ “нової” жінки, що “прагне перебороти владу біології, підтримуваної патріархальною культурою, і бореться за право бути культурною героїнею [1, 227]”.

Ніна із твору А. Любченка “Образ”, котра вже “сім місяців як покинула вулицю і в душі поклялася туди більше не ходити [2, 164]”, потрапляє в середовище урядовців однієї установи. Вона – натура вольова, романтична – почувалася чужою у цьому лицемірному міщанському оточенні.

Енергія віталізму спонукала героїню пориватися в більш досконалий, проте, як виявилось, не дуже затишний, сповнений гіпнозу уявних цінностей світ. Вводить її до цього світу Кость Гулавський. На вечірці він представив Ніну своєю дружиною, а тому вона почувалася рівною серед рівних, тільки поводитися скромніше, дещо ніяково в

оточенні завфіна Степана Марковича і його колег. Героїня намагається вловити й засвоїти найтонші нюанси поведінки, як їй бачиться спочатку, поважаних гостей, присутніх на іменинах юрисконсульта, щоб нічим не вирізнитися серед імпазантної чиновницької аудиторії. Але згодом розпізнає під “маскою” сумирних, цнотливих людей справжнє ество огидних і потворних міщан, радянських обивателів першого покоління, і доходить висновку, що “невдавана щирість її гри дорівнювала вдаваній щирості інших [2, 166]”. Досконала природа у творі “Образи” протиставляється дисгармонійному людському світові.

Кость, герой твору “Образи”, служить урядовцем в державній установі, живе “у великому оновленому місті, де ширяють могутні думки [2, 163]”. Він – людина прагматична, вважає, що основним принципом сучасного життя (нових часів, соціалістичного будівництва) є розум. Але намагається зберегти душу, оскільки усвідомлює, що життя значно ширше за логіку й раціональні моделі. Кость любить розказувати про своє недалеке минуле: як ще юнаком прилучився до однієї з революційних організацій і разом з іншими “ходив у народ”, які благородні, великодушні люди були серед них, що навіть повій брали за дружин, “які були величні гасла, що проймали душу навіть карного елемента, які прекрасні поривання, які сподівання... [2, 201]”. Але в теперішньому житті Кость почувається “зайвою людиною”, людиною зі “згасаючою” фаустівською душею. Він ще мріє про крила, але при цьому помірковано говорить: “Да, обставини прокляті. Знаєш, з вовками жити ... Ех, якби мені крила! Якби мені, Нінко, крила! [2, 192]”.

Основна причина цього, згідно з Любченком, – це неспроможність освоїтися з новим порядком речей у суспільстві. Його героя гнітить усталена міщанська мораль як щось протиприродне, обтяжене умовностями, лицемірством. Однак “бажання іншої дійсності”, хотіння “зазнати гарного життя”, воля до влади примушують Костя “трати” за правилами, встановленими новим суспільством. Він стає одним із прагматичних, гнучких людей, “які, створивши ефірну атмосферу “інтелігентності”, з’являються в потрібний час в потрібному місці та підбирають потрібний тон розмови [2, 23]”.

Подібно до того, як Фауст першої частини трагедії Гете цілком послідовно перетворюється у Фауста другої частини і нового століття, так і герой твору Любченка у межах епохи “романтики вітаїзму” протиставляється іншому Костеві – доби “горожанських воєн”. Автор психологічно переконливо змодельював тип європейської громадської людини, використавши культурософську методологію Шпенглера. Майбутнє західноєвропейського людства бачилось філософу як “цивілізація замість культури, зовнішній механізм замість внутрішнього організму, інтелект як ознака душевної скам’янілості замість самої згаслої душі” [5, 463].

А. Любченко в “Образі” пробує з’ясувати внутрішні механізми здрібнілості ідеалів і людей, “згасання” фаустівської душі. Він акцентує деморалізацію модерної людини суспільством, її дегуманізацію та очужіння. Адже епоха українських “м’ятежних геніїв” – це епоха Апокаліпсису, загибелі культури і переоцінки цінностей. Кость із “Образи” зауважує, що теперішня державна політика сприяє дегуманізації суспільства й інспірує витравлення людської душі (“Людини нема – є автомат. Все обернути в машину! Геть душу! Уперто культивується огрублість, насаджується спрощена психіка, викохуються дикунські смаки”).

Та глибше занурення у текст Любченка дає змогу переконатися, що корінь зла автор вбачав не лише в державній системі, але й у неоднозначній, гріховній людській природі (саме нею зумовлено суспільну несправедливість). Нехтування героя “Образи” Логосом, серцем, людською душею свідчить про початок зв’язку його з дияволом.

Намагаючися пристосуватися до нових умов радянського життя, самоідентифікуватись, Кость перетворюється на егоїстичного, бездушного типа, стає “провідником обивательства”. Його слова не узгоджуються із власними вчинками. Герой береться довести, що не завжди “буття ереділює свідомість”, адже часто буває навпаки, а тому “економіка – економікою, але ігнорувати надбудову, ігнорувати етику, естетику, мораль

[2, 198]” не можна. Однак душа українського фауста поступово з’їдається мефістофелівським началом, її безкінечні устремління вичерпуються при висушуванні болота повсякденності, матеріальному облаштуванні землі.

Перед Костем стоїть вибір: прийняти умови суспільства, підкоритися закону громадської думки, морального компромісу, станової ієрархії. А це для героя означає поступитися своїм витонченим внутрішнім світом. Розуміючи, що його почуття, неповторність духовних прагнень нікому не потрібні, незрозумілі, Кость не зміг протистояти руйнівному натискові антилюдяного світу, а тому духовно перероджується, стає потворою. Образ Костя є яскравим прикладом того, як раціо бере верх над почуттями, витісняє і духовні вартості, і “первісну” природу. Герой своїм життєвим орієнтиром обрав максимум “людина розумна”, відкинувши при цьому максимум “людина добра”, що інспірувало руйнування особистості. Такі погляди на життя асоціюються зі світовідчуттям людей не квітучої культури, а періоду її переходу у стан цивілізації.

А. Любченко акцентує втрату “одухотвореності” природи, яка з плином часу обертається і втратою “одухотвореності” самої культури – її однозначності. Остання перетворюється в досконалу, витончену, розвинуту техніку – цивілізацію: корисну, вигідну, але пусту, аморальну. Однак А. Любченко переконаний, що людині загрожує не техніка, не цивілізованість, а небезпека криється в самій природі людини.

Автор “Образи” порушує актуальну проблему втрати моральних цінностей; головний персонаж твору духовно деградує, “обертається просто в технічне знаряддя, в буденний примітив [2, 197]”. Він стає одним із тих людей, спільність інтересів яких і “спільність відчужень” силоміць збіглися на постаті Степана Марковича, як ґрунтовній, показній, принагідній службовим рангом [2, 199]”.

Цинізм і міщанський практицизм Костя виявилися повною мірою, коли перед ним постала загроза втратити роботу через значну грошову розтрату. Щоб порятувати себе, нищий духом міщанин керується лише “розумним розрахунком”, а тому відверто вдається до продажу-купівлі: Ніну посилає до Степана Марковича “гарненько”, “культурно”, без зайвих церемоній попросити про допомогу. Адже мова йде про збереження матеріального комфорту, а тому Кость наказує дружині забути про “святу недоторканість своїх полтавських галушок [2, 231]”. Головне для нього – мета, а не засоби, отож і жіночу красу (сексуальне начало) він хоче просто використати задля збереження власного благополуччя.

У творі “Образ” А. Любченка носієм вітаїстичної сили й вольової цільності постає Ніна. Автор шукає можливостей відмолодження фаустівського духу на українському ґрунті і пов’язує його з жінкою. Це закономірно, адже саме жінка уособлює силу природи, виконуючи основну функцію життя – продовження людського роду. А тому з нею пов’язується тема молодості, народження людини нового покоління, відродження нації. Поза тим, героїня А. Любченка здійснює спробу вийти за межі свого статевого призначення (бути лише жінкою, матір’ю), намагається здобути духовну свободу, любов; у ній зростає воля, яка в поєднанні з розумом перетворює жінку на культуротворчу особистість, що не сліпо йде за своїми почуттями, а скеровує їх на організацію суспільного життя.

Образ Ніни пронизаний духом вітальності, волею до життя. Колишня повія, котра, бажаючи “суспільної ласки”, свідомо пориває зі своїм минулим, репрезентує у творі А. Любченка естетично-художню парадигму “справжньої людини”. Рушієм її життя, за словами самої героїні, є “одне незмінне, сильне, як сама спрага до життя, бажання: якнайкраще застосуватись до нової дійсності, якнайліпше виправдати свою роль [2, 186]”.

Автор моделює образ нової української жінки, що прагне духовного зростання й здійснює спробу бути перш за все другом, а не лише коханкою й матір’ю. Ніна сама, наскільки це від неї залежить, прагне збудувати своє щастя. Бажання “суспільної ласки” інспірує прогресивну трансформацію поведінки героїні.

Не обтяжена банальною міщанською мораллю Ніна досягає здатності до перетворень й метаморфоз, в яких вона стає сама собою. Героїня керується принципом творчої розбудови можливостей життя й здійснює спробу реалізуватися у світі не лише як природна людина, але й як людина духовна. Цінностями для Ніни є те, що підсилює її віталістичну силу – і краса, і молодість, і добродієність серця, і воля до життя, і мораль, і надія. Колись вона твердо вирішила покінчити із життям проститутки і тому прагне з допомогою волі згармонізувати в собі потреби природні і духовні, відмовившись від лицемірства.

Міркування А. Любченка про сутнісні сили життя і людини в системі цілого, у загальній картині світу і його еволюції співзвучні з філософською думкою Поля Рікера. Французький мислитель, інтегрувавши в собі різноманітний досвід людського існування, стверджував, що “цивілізація утворюється з варіантів людського вибору та домовленостей між людьми, причому більшою мірою пережитих і “пророблених”, ніж продуманих, – з поточних цінностей ...”, із примату духовності [4, 145].

Автор “Образи” розглядає морально-філософський вибір людини також як конструктивний фактор для світобудови. Його героїня виявляє високу етичну настанову реалізуватися у теперішньому бутті як “справжня” людина. У Ніні прокинулося почуття власної гідності, що допомогло їй зробити єдино правильний вибір. Ілюстрацією тому є епізод, де вона, здавшись на вмовляння Кості, приходять на побачення до Степана Марковича. Більш прискіпливо глянувши на нього, героїня про себе відзначила уподібнення цієї людини до звіра: “... вперше за весь час почав танути, зникати злотавий серпанок, вперше з’явилися драглисті, опасисті складки підборіддя, замасніла обвисла похотлива губа. З ніздрів вихопилися цілі куштики волосся, під очима виступили застарілі, цинамоново-синяві розпутні брижі, а в самих очах, там, у самій глибині вона вперше помітила відому вже їй грубо-звір’ячу хтивість. І ще раз мигцем глянувши на все обличчя, вона впізнала відому вже їй потвору, яку вона так ненавиділа, про яку й згадувати боялася ... І в цей час, сама не розуміючи, як воно сталося, Ніна підвела руку й з розмаху пустила її на опасисті щоки [2, 234]”.

Героїня відстоює власну самість перед агресивним і руйнівним натиском епохи (що уособлюється в образі радянського обивателя Степана Марковича), яка вимагала від людини повної капітуляції. Ніна не поступається власними принципами – моралі справжньої людини й бунтує проти дисгармонії в ім’я внутрішньої рівноваги. Головним чинником подібного перетворення самої себе стає бажання, життєвий порив, воля.

Характерно також, що відчувши під своїм серцем дитину Костя, Ніна утверджується у правильності свого вибору. Світ розкривається для героїні у вигляді особливих цінностей, які існують *тільки для неї*. Нове життя, яке вона носила в собі, давало надію оновитися у своїй дитині (ця парадигма має архетипальну природу, оскільки, за Юнгом, дитина у міфах наділена функцією спасіння, посередництва й відмолодження завдяки тому, що символічно приміряє протилежності, з якими не справляється свідомість, творить “ентелехію” самості), досягти духовного зросту, і тому жінка заявляє про свою незалежність та право індивідуальної свободи.

Сила материнського інстинкту оберігає героїню від краху надії на самоздійснення. Життя переконало Ніну в тому, “що вона сама собі створила примітивну казочку, в якій до останнього моменту багатьох вважала за справжніх, а себе за близьку до справжніх [2, 232]”. Зміни, що відбуваються в житті героїні, включаючи кульмінаційну точку, її відродження, іпостась нової жінки, жінки-матері, нової людини взагалі, виступають як квінтесенція руху, відродження нації.

Повертаючи моральний закон до природних інстинктів і поєднуючи його з дискурсом екзистенціальним, автор тим самим акцентує основний зміст життя – продовження людського роду, рух вперед, цивілізаційний поступ. А. Любченко у своїй концепції художнього освоєння світу, осмислення буття приймає за відправну точку таку особистість, яка шукає виходу із абсурдного середовища і знаходить його у відчуженні од світу

обивателів, зосередженні на своєму внутрішньому “я”. Зусиллями власної волі його героїня надає життю сенсу й значущості.

У самій людській природі, фактурі її життя закладено алгоритм до вибору. Ніна робить свій вибір – а це чи не найголовніша характеристика людини, яка має надзвичайне значення для її внутрішнього й зовнішнього існування. Героїня бореться за своє право на індивідуальність і здобуває цільність, розриваючи зв'язки з ницим, бездуховним світом міщанства. Між продажністю, аморальністю, лицемірством і чесністю, людяністю, щирістю вона обирає останнє. Як бачимо, проблему вибору А. Любченко пов'язує не лише з моральними приписами, але й з природною суттю людини.

Висновки. Оскільки письменник порушує у своїй творчості значущі загальнолюдські, загальноморальні проблеми, а його героїня у болісних шуканнях “справжньої людини” проектується на “вічні” інтерлітературні теми, то, очевидно, можемо твердити, що, таким чином, через окремо взяте людське життя у всьому комплексі його морально-етичних, психологічних чинників, автор пропонує оптимістично забарвлену власну модель українського буття, а через ланцюг окремих колізій на тлі суспільних перипетій 20-х років минулого століття – свій цілісний, універсальний образ України й ширше – універсальну картину світу. “Справжньою людиною”, рушієм цивілізації і культури у творчості А. Любченко є жінка.

Список використаної літератури

1. Гундорова Тамара. *Femina melancholica*. Стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської / Тамара Гундорова. – К.: Критика, 2002. – 272 с.
2. Любченко А. *Вибрані твори* / Передм. Л. Пізнюк / Аркадій Любченко. – К.: Смолоскип, 1999. – 520 с.
3. Пізнюк Л. В. Еволюція художнього мислення Аркадія Любченка: від “романтики вітаїзму” до соцреалізму. Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня кандидата філологічних наук / Леся Пізнюк. – К., 2002. – 18 с.
4. Рікер Поль. *Історія та істина* / Пер. з фр. В.Й. Шовкуна / Поль Рікер. – К.: Видавничий дім “Км Акалемія”, Університетське видавництво “Пульсари”, 2001. – 396 с.
5. Шпенглер О. *Закат Європи* / Авт. вступит. стаття А. П. Дубнов, авт. коментарієв Ю. П. Бубенков и А. П. Дубнов / Освальд Шпенглер. – Новосибирск: ВО “Наука”. Сибирская издательская фирма, 1993. – 592 с.

Одержано редакцією 14.01.2013 р.

Прийнято до публікації 25.01.2013 р.

Аннотация. *Кавун Л. Нравственно-этические измерения человеческого бытия в сочинении Аркадия Любченко «Обида». В статье представлено сочинение Аркадия Любченко «Обида», которое характеризуется поиском новых смыслов, ценностей и художественно отображает реалистический “жизненный мир” 20-х годов прошлого века. Проанализирована система образов сочинения, которая подчеркивает глубокую тревогу автора по поводу дисгармонии в человеческих взаимоотношениях, которая усиливается наперекор прогрессу цивилизации.*

Ключевые слова: мораль, етика, українське буття, цивілізаційний прогрес.

Summary. *Kavun L. The moral and ethical dimensions of human existence in the book by Arcadii Lubchenko "Insult". The article presents a novel by Arcadii Lubchenko "Insult", which is characterized by the search for new meanings, values and artistically recreates real "live world" 20-ies years of the last century. The basis of the structure of the work is expressive melodramatic intrigue with characteristic motifs of love, betrayal, meanness and hypocrisy of collisions in the search of "real people" and the self in the world. But in the bosom of the psychologically undecided worldly authenticity of this melodramatism, it rises to modern artistic intellectualism, the artistic comprehension of philosophical problems. Author psychologically convinces a modeled type of European public person using cultural methodology by Spengler. Voice of A. Lubchenko is being heard in reflections of heroes in "Insult", which seemed to be focused on biography, fate and self-portrait of Ukrainians during second half of 20-ies. The system of figures in the work that caused deep concern about the authors dysharmony in human relations, which increases despite the progress of civilization.*

Keywords: *vitaism romance, story, Faustian man, morality, ethics, Ukrainian being civilizational progress.*